

ქართული მწერლობის სისტემური შესწავლის ისტორიიდან
(ვახტანგ კოტეტიშვილი, მიხეილ ზანდუკელი)

შესავალი

ლიტერატურის, როგორც ერთიანი პროცესის, თეორიული გააზრება მე-19 საუკუნეში იწყება. ამავე საუკუნით თარიღდება ლიტერატურათმცოდნეობის ცალკე მეცნიერებად ჩამოყალიბება: თანდათან გამოიკვეთა შესწავლის საგანი, საფუძველი ეყრება ლიტერატურის ერთიან თეორიას (გაერთიანდა „პოეტიკა“ და „რიტორიკა“), დგინდება მხატვრული შემოქმედების ძირითადი კანონზომიერებები, ლიტერატურათმცოდნეობითი ცნებები და სხვა. დიდი ყურადღება ეთმობა მწერლობისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ურთიერთკავშირს, შეიქმნა „ლიტერატურის ისტორიები“. მეცნიერული აზრი ნელ-ნელა დასცილდა სინკრეტიზმს. კრიტიკოსები, ლიტერატურული მოვლენების სისტემატიზაციისას, ერთ-ერთი რომელიმე პრინციპით ხელმძღვანელობდნენ: ბიოგრაფიულით, ისტორიულით, ესთეტიკურით, კრიტიკულ-ესეისტურით და ა.შ. ისეთი ზოგადი ხასიათის ნაშრომებშიც კი, როგორც არის ვილმენის „ფრანგული ლიტერატურის კურსი“, სენტ-ბევის მეცნიერული შრომები, ჰეტნერის „XVIII საუკუნის ლიტერატურის ისტორია“, შელის „პოეზიის დაცვა“ და სხვა კვლევა მხოლოდ XVIII საუკუნით შემოიფარგლა*. თუმცა, ყოველი მათგანი, განსაკუთრებით სენტ-ბევი და ვილმენი, ხშირად განიხილავდნენ თანადროულ ლიტერატურულ პროცესს.

ლიტერატურული პროცესის პერიოდებად დაყოფა (პერიოდიზაცია), არა მხოლოდ მისი სისტემატიზაციის, არამედ შეფასების ძირითადი კრიტერიუმების დადგენა გახლავთ. ქართული ლიტერატურის ისტორიის ერთიან სისტემაში გააზრებისა და სისტემატიზაციის პირველი მცდელობა მე-19 საუკუნეში იწყება. მე-19 საუკუნის ქართული კრიტიკის კვლევის ძირითადი საგანი თანადროული ქართული მწერლობის წინაშე მდგომი პრობლემებისა და ლიტერატურის განვითარების კანონზომიერებების გააზრება იყო. ცნობილი ქართველი მოღვაწეების ს. დოდაშვილის, ა. ცაგარელის, ა. ხახანაშვილის, ი.ჭავჭავაძისა და კ. აბაშიძის წერილებში გამოიკვეთა, თუ რა გზით ვითარდებოდა ქართული ლიტერატურის ისტორიის სისტემატიზაციის ძირითადი პრინციპების დამუშავების პროცესი. 2013 წელს ჟურნალ „ლიტერატურულ ძიებან“-ში გამოქვეყნებული ჩვენი წერილი სწორედ

* მაგალითად, შელის „პოეზიის დაცვის“ პირველი ნაწილი შეიცავს ანტიკური და აღორძინების ხანის მწერლობის ზოგადი პრინციპების მიმოხილვას, ხოლო მეორე ნაწილი, რომელიც უნდა დათმობოდა თანამედროვე ინგლისური ლიტერატურის დახასიათებას პოეტს არ შეუქმნია.

მათი ღვაწლის შეფასების პირველი მცდელობა გახლავთ*. ჩატარებულმა კვლევამ დაადასტურა, რომ მიუხედავად მთელი რიგი თავისებურებებისა, როგორც ქრონოლოგიურად, აგრეთვე აზრობრივად, მე-19 საუკუნის ქართული კრიტიკული აზროვნება ზოგადევროპულ კრიტიკულ კონტექსტში ვითარდებოდა: თანდათან ყალიბდება ლიტერატურული პროცესის თეორიული შეფასება, მუშავდება თეორიული პრინციპები (ისტორიულ-ქრონოლოგიური → მხატვრულ-ესთეტიკური → ჟანრობრივი → ისტორიულ-მედარებითი), იხვენება და მდიდრდება ტერმინოლოგია.

წინამდებარე წერილში ჩვენ განვიხილავთ მე-20 საუკუნის პირველი ნახევრის ლიტერატურული პროცესის სისტემატიზაციისა და მისი შეფასების ძირითადი კრიტერიუმების დადგენის ისტორიას.

I. ვახტანგ კოტეტიშვილი

ვახტანგ კოტეტიშვილს ეკუთვნის ფუნდამენტური ნაშრომი – ქართული მწერლობის ისტორიის სამტომეული, რომელიც 1925-1927 წლებში დაიბეჭდა. კოტეტიშვილი მაღალ შეფასებას აძლევს თავის წინამორბედთა – ალექსანდრე ხახანაშვილის, კიტა აბაშიძისა და კორნელი კეკელიძის შრომებს.

კოტეტიშვილის მიერ შემუშავებული პერიოდიზაცია ბევრს მეტყველებს მის კონცეფციასზე. ჩვენი კვლევისათვის ყველაზე მნიშვნელოვანი ის გარემოება გახლავთ, რომ შესავალ წერილში, სხვა მნიშვნელოვან თეორიული საკითხების განხილვასთან ერთად, კრიტიკოსი ყურადღებას იმ მეთოდებზე ამახვილებს, რომლითაც უნდა მოხდეს ლიტერატურული მოვლენებისა და ტექსტების კვლევა, ლიტერატურის ისტორიისთვის საჭირო მეთოდოლოგიური პრინციპების დადგენა. კოტეტიშვილი „კვლევის მეთოდის“ ცნების განსაზღვრისას გამოყოფს „საკითხის ორ მხარეს“: ა) მეთოდს, „როგორც მხატვრული შემოქმედების კვლევის საშუალებას და ბ) მეთოდს, როგორც „მხატვრული შემოქმედების ისტორიის გამოკვლევის საშუალებას“. პირველ შემთხვევაში, მეცნიერის შეხედულებით, დგება „პიროვნული შემოქმედების გარკვევის საკითხი“, ინდივიდუალური ხასიათის ან საგნის იმანენტური შესწავლის ამოცანა. მეორე შემთხვევაში კი, მიიჩნევა კრიტიკოსი, ხდება ლიტერატურული „ევოლუციის ანუ საგნის კაუზალური“ შესწავლა, შემდეგ კი იმ „ზნეობრივი ტემპერატურის“ (იპოლიტ ტენი), დროებით გარემოებების, „საერთო კულტურული მოქმედების“ დადგენა, რომლის გაურკვევლადაც ლიტერატურის ისტორიის დაწერა შეუძლებელია. კოტეტიშვილი დარწმუნებულია, რომ მხატვრული შემოქმედების სისტემატიზაციის კვლევისას ერთი ცალკე აღებული რომელიმე მეთოდი ვერ გამოადგება, საჭიროა ერთგვარი „პლურალიზმი“. კრიტიკოსის შეხედულებით, ამ მეთოდთა კლასიფიკაციის და მრავალი განშტოების ერთმანეთთან დაახლოების შემთხვევაში, მივიღებთ სამ ძირითად მეთოდს – ისტორიულს, ევოლუციურსა და შედარებითს. ცხადია, რომ

* იხ.: თამარ ციციშვილი, ირინე მოდებაძე. ქართული ლიტერატურის ისტორიის სისტემური შესწავლა XIX ს. კრიტიკულ აზროვნებაში. ლიტერატურული ძიებანი (Literary Researches), XXXIV. თბილისი, ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2013, გვ. 177-194.

მეცნიერი მეთოდოლოგიური სინთეზის აუცილებლობაზე მიუთითებს: „გვეგონია, ეს სამი ძირითადი მეთოდი სავსებით გაარკვევს ლიტერატურის ისტორიის, როგორც ერთი მთლიანობის შესწავლას“.

ვახტანგ კოტეტიშვილი თავის თხზულებაში მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის შეაფასებისას, რეტროსპექტულად მიმოიხილავს მე-17 – მე-18 საუკუნეების ქართულ მწერლობასაც, მაგრამ მისი მთავარი მიზანი უშუალოდ მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის ანალიზია, რომელსაც მეცნიერი ლიტერატურული პროცესის დინამიკაში გვანვდის. კრიტიკოსი მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის ყოველი ახალი ეტაპის კვლევის და იმ პერიოდში მოღვაწე მწერალთა პორტრეტების შექმნის წინ თვალს გადააეღებს ეპოქის პოლიტიკურ ფონს, „იდეურ ვითარებასა“ და ზოგადევროპულ ლიტერატურულ-კულტურულ კონტექსტს.

ვახტანგ კოტეტიშვილი მე-19 საუკუნის მწერლობას რომანტიზმის დახასიათებით იწყებს, კვლევა გრძელდება „საზოგადოებრივ-კულტურული მდგომარეობით 40-50-იან წლებში“. მისი თვალთახედვით, ეს რეალიზმის აღმოცენების ხანაა. შემდეგი ნაწილია „სამოციანი წლები, როგორც ახალი პერიოდის დასაწყისი ქართულ ლიტერატურაში“ – რეალიზმის ეპოქა, რომლის შთამაგონებლები, რასაკვირველია, თერგდალეულები იყვნენ. თერგდალეულთა პერიოდს მეცნიერი ალორძინების ხანას ადარებს. ამას მოსდევს „ქართული საზოგადო ცხოვრება და ლიტერატურა 80-იან წლებში“, „ნეორომანტიზმი“ და შრომა სრულდება „1890-1900 წლების მწერლობის“ ანალიზით. 80-90-იან წლებში კოტეტიშვილი გამოყოფს „იმედის ჯგუფს“ – ხალხოსნებს. კრიტიკოსის აზრით, მათ „ახალი კოლორი“ შესძინეს ქართულ ლიტერატურას. ნაშრომი მთავრდება იმ მწერლებით, ვინც მესამე დასის სახელით გამოვიდა ასპარეზზე. მე-19 საუკუნის ლიტერატურული პროცესის პერიოდებზე საუბრისას კოტეტიშვილი თითოეული პერიოდის დამახასიათებელ ტენდენციებს გამოყოფს:

1. კრიტიკოსის თვალსაზრისით, ქართველი რომანტიკოსების პირველწყარო პატრიოტიზმია. ქართულმა მწერლობამ რომანტიკული სიტყვით გამოხატა კრწანისის ტრაგედია და ქართული რომანტიზმიც კრიტიკოსს ამ ქარტეხილის ღვიძლ შვილად ესახება. მეცნიერის მოსაზრებით, ქართული რომანტიზმი ევროპულ რომანტიზმს მისდევს, მაგრამ ჩვენში ის საზოგადოებრივ-ეროვნული ცხოვრების კატასტროფის შედეგი იყო. ევროპაში რომანტიზმი განახლებისათვის ბრძოლაა, საქართველოში კი – უმთავრესად „ნაღვლიანი ოხვრა წარსულზე, ხელის ჩაქნევა ანმეოზე და მომავლის სკეპტიკური ჭვრეტა“. მკვლევარი დიდ ყურადღებას ანიჭებს ქართული რომანტიზმის პოეტიკას. ის დადებითად აფასებს აღმოსავლურ და დასავლურ კულტურათა ერთგვარ სინთეზს ალ. ჭავჭავაძის ლირიკაში. გრიგოლ ორბელიანი, მისი შეხედულებით, არ თავსდება რომანტიზმის დადგენილ საზღვრებში, რადგან ორბელიანმა ვერ შესძლო რეალიზმის ღალატი, თავის თავშივე მოახდინა შინაგანი გარდატეხა და ჰაინეს მსგავსად, დაამარცხა რომანტიზმი, თუმცა სავსებით ვერ განთავისუფლდა „ეპოქის იდეური ქროლვისგან“. ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედების საფუძველს კოტეტიშვილი ეროვნულ რომანტიზმს უკავშირებს, რომელიც ევროპული რომანტიზმიდანაა

ნასაზრდოები. ბარათაშვილმა შექმნა ახალი ატმოსფერო და მისგან მომდინარე შთაგონება „ჯერ კიდევ აცოცხლებს და ასაზრდოებს ქართულ მხატვრულ სიტყვას“ (კოტეტიშვილი 1965: 149). კრიტიკოსის მოსაზრების თანახმად, ვახტანგ ორბელიანის პოეზია, ერთი მხრივ, ტრადიციული ქართული რომანტიზმის ხაზს მიყვება და, მეორე მხრივ, ევროპული რომანტიზმის ნიშნებს ატარებს. თუმცა ვ. ორბელიანთან მკვლევარი რომანტიზმის დასასრულსა და რეალიზმის დასაწყისზე მიგვანიშნებს. ეს ის რეალიზმია, რომლის ჩანასახს საზოგადოდ რომანტიზმი ჯერ კიდევ საკუთარ თავში ატარებს და „არა ახალი შემოქმედებითი მეთოდის მომარჯვებით გამოწვეული მხატვრობა“ (კოტეტიშვილი 1965: 165).

2. 1840-50-იანი წლებიდან ქართულ ლიტერატურაში რეალიზმის აღმოცენების ხანა იწყება. კრიტიკოსის მოსაზრებით, ეს პერიოდი თერგდალეულთა მოძრაობისა და მრავალსაუკუნოვანი ქართული პროზის აღორძინების მოსამზადებელ ეტაპად შეიძლება ჩაითვალოს. წინა თაობისაგან განსხვავებით, „მწერლობა წარსულ დროებზე დარდს იკლავს და სინამდვილეს, ყოველდღიურობას აცხადებს ლიტერატურის მთავარ ამოცანად“ (კოტეტიშვილი 1965: 185). კოტეტიშვილი ევროპიდან ჩვენში „გადმოქანებულ“ საერთო ლიტერატურულ ტენდენციებზე საუბრობს. საქართველოშიც თანდათან იცვლება ესთეტიკური მსოფლმხედველობა. რეალიზმი ვახ. კოტეტიშვილისათვის უმთავრესად სტილის საკითხია, „შემდეგ კი თემისა, მთავარია გამოთქმისა და გამოსახვის მანერა და არა ობიექტი. ის რაც არის, თუ გამოითქმის ისე როგორც არის და არა ისე, როგორც მხატვარს უნდა, იდეალურად“ (კოტეტიშვილი 1965: 189). ამ პერიოდს მეცნიერი გიორგი ერისთავით იწყებს, ვინც სათავე დაუდო რეალიზმს, შემოიტანა ახალი ჟანრი – „დრამატიული“ მწერლობა, ტრაგედიის საგანი კომედიის საგნად აქცია და სხვა იდეა და პერსპექტივა მისცა ჩვენს მწერლობას. თუმცა „ერისთავმა მხოლოდ ახალი კვალის გავლება შესძლო და არა მთელი და დამთავრებული გზის შექმნა“ (კოტეტიშვილი 1965: 189). ვახტანგ კოტეტიშვილის ღრმა რწმენით, ამ ეტაპზე ქართული პროზა დაქვეითებული და გადაშენებულია. ქართული პროზის რესტავრაციას კი მეცნიერი დანიელ ჭონქაძის, ლავრენტი არდაზიანის, ალექსანდრე ორბელიანის, გრიგოლ რჩეულიშვილის, მელანია ბადრიძისა და ბარბარე ჯორჯაძის დამსახურებად მიიჩნევს.

3. 1860-იანი წლების ქართული მწერლობა კოტეტიშვილს უკვე აღორძინების ეპოქას აგონებს. მეცნიერი პირდაპირ აცხადებს, რომ თერგდალეულები, ილიასა და აკაკის მეთაურობით, რევოლუციონერებით შემოიჭრნენ მწერლობაში და თამამად ეკვეთნენ „მამების მყუდრო, პატრიარქალურ ოჯახს და მამების მიერ აგებული კერპები დაამსხვრიეს“. იწყება აზროვნების სრულიად ახალი ეტაპი, მაგრამ მკვლევარი კარგად აცნობიერებს, რომ „რომანტიზმი და რეალიზმი არსად არ შეჯახებიან ერთმანეთს იქ, სადაც ფორმალური და საგნობრივი პოლიარობა იწყება“ (კოტეტიშვილი 1965: 301). „სადემარკაციო ხაზის“ გაყვანა რომანტიკოსებსა და რეალისტებს შორის ძალზედ რთულია, მიუხედავად იმისა, რომ ისტორიამ თერგდალეულების სახელთან რეალიზმის განმტკიცება დააკავშირა, მათ ტექსტებში „რომანტიკული სულის საღმობაც არ იყო იშვიათი“. თერგდალეულები უფრო და-

უახლოვდნენ სინამდვილეს, ამ სიტყვის ჩვეულებრივი გაგებით და ლიტერატურაში განამტკიცეს ის ენა, რომელიც ხალხის ენად არის ცნობილი (კოტეტიშვილი 1965: 301). ილია ჭავჭავაძე ეპოქის ცენტრალური ფიგურაა, მან „ლიკვიდაცია უყო“ ყველა ძველ სალიტერატურო მასალას, ხერხს, ფორმას და შექმნა ახალი, მტკიცე, დამთავრებული მხატვრული სისტემა. აკაკი წერეთელი კოტეტიშვილისათვის იქცა „იმ მეორე კარიატიდად“, ვისაც დაეყრდნო იმ პერიოდის ჩვენი ლიტერატურა. კრიტიკოსი აკაკის რეალისტ მწერლად შეიცნობს, თუმცა მის ტექსტებში ხშირად რომანტიკულ ფესვებსაც ხედავს.

ჩვენთვის ძალზე საინტერესოა ვახ. კოტეტიშვილის მოსაზრება ქართულ სინამდვილეში 1860-იან წლებში არსებული სამი დაჯგუფების შესახებ. მას სწორად შერჩეული ფაქტები უბიძგებენ, რომ მამებისა და შვილების დაპირისპირებული ბანაკის გარდა, დაინახოს საშუალო ელემენტიც, რადგან ყოველთვის „ორ უკიდურესობას, ორ აწყვეტილ პოლუსს“ შორის ჩნდება ხოლმე „საშუალო ელემენტიც“, ვინც წონასწორობის დაცვას ცდილობს. მაგრამ კოტეტიშვილი დეტალურად აღარ ჩერდება ამ საკითხზე.

4. 1870-80-იანი წლებში იწყება ახალი ეტაპი ქართულ მწერლობაში: კოტეტიშვილის დაკვირვებით, ძირეული ცვლილებები ლიტერატურაში ორმოცდაათიან წლებში დაიწყო, სამოციან, სამოცდაათიან წლებში გაძლიერდა, ხოლო ოთხმოციან წლებში ის უკვე ორგანული განვითარების სტადიაში გადავიდა, როდესაც სამოციანელთა „მთავარი ამოცანა შესრულების ფაზაში ჩადგა“, სალიტერატურო ბრძოლა უკვე სხვა იდეოლოგიასა და სხვა ჯგუფებს მოითხოვდა, ძველის ადგილი ახალს უნდა დაეპყრო, რადგან „ძველი დაიძრა თავისი ადგილიდან, ახალი პოზიციას პოზიციაზე იპყრობდა და ლიტერატურას უნდა ახალი ცხოვრების პერსპექტივა დაენახა“ (კოტეტიშვილი 1965: 403).

გიორგი წერეთელს კოტეტიშვილი სამოციანი წლების თერგდალეულები-საგან არ გამოარჩევს და თვლის, რომ ისიც რეალისტია, როგორც ილია და აკაკი, მხოლოდ ოდნავ „გადაიხრილი მაგისტრალიდან“. მეცნიერი კატეგორიულად ეწინააღმდეგება გიორგი წერეთლის ნატურალისტად გამოცხადებას, რადგან ილიას, აკაკისა და გიორგი წერეთელს „სათავე მაინც ერთი ჰქონდათ – რეალიზმი“. კოტეტიშვილის ჩანაფიქრის თანახმად, მხატვრული რეალიზმის სკოლის წარმომადგენელთათვის მთავარი დამახასიათებელი ნიშანი უტილიტარიზმისა და ესთეტიკის დაკავშირებაში იყო, ხოლო შემდგომ უკვე 1880 – იან წლებში ლიტერატურულ სივრცეში დამკვიდრებულ ხალხოსანთა ტექსტები, კრიტიკოსის აზრით, უტილიტარისტულ მიმართულებას მიეკუთვნება, სადაც ესთეტიკა უარყოფილია (კოტეტიშვილი 1965: 418). მიუხედავად ასეთი მკაცრი შეფასებისა, მეცნიერს ხალხოსნობა მაინც იმ დიდი ღეროს განშტოებად ესახება, რომელსაც სამოციანელთა მწერლობა წარმოადგენდა, მაგრამ მათ მხოლოდ ერთი „მუხლი აიღეს სამოციანელთა ფართო და ზოგადი პროგრამიდან და გამუდმებით მასზე წერდნენ ... მაგრამ ახალი კოლორი კი შემოიტანეს ჩვენს ლიტერატურაში“ (კოტეტიშვილი 1965: 499).

1880-იან წლებში გამოსული ახალი თაობა – ხალხოსნები რუსი „წაროდნიკების“ შესამჩნევ გავლენას განიცდის და მოქმედება უმთავრესად სოფლად

გადააქვს. კოტეტიშვილის კლასიფიკაციის მიხედვით, ანტონ ფურცელაძე სრულიად გარკვეული სალიტერატურო სკოლის – ხალხოსნების დამაარსებელია. კოტეტიშვილი ა. ფურცელაძეში რუსული ჯურის ნაროდნიკს ვერ ხედავს, რადგან მან „ხალხის განთავისუფლების იდეას ეროვნული განთავისუფლების აზრიც თან ჩაატანა“. ანტონ ფურცელაძე იმ მაგისტრალის სათავეებთან დგას, რომელმაც შემდგომში ნინოშვილის შემოქმედებაში ჰპოვა ერთგვარი ციკლური დასასრული (კოტეტიშვილი 1965: 464). მკვლევარი, არა მარტო იდეოლოგიურ, არამედ ესთეტიკურ მხარესაც გულისხმობს: „ეს იდეოლოგიის საკითხი აღარ იყო, აქ ტრადიციამ იჩინა თავი და იმ ჩვეულებრივმა მოვლენამ რასაც თეორიისა და პრაქტიკის გაყრა ეწოდება ... თუ სამოციანელები ხალხის შესახებ წერდნენ, ახლების ლოზუნგი იყო სახალხოდ წერა“ (კოტეტიშვილი 1965: 499). კოტეტიშვილი 1880-იან წლებში ხალხოსანთა რიგებში მოიაზრებს რაფიელ ერისთავსა და იოსებ დავითაშვილს (პირველ მუშა პოეტს).

5. 1880-იან წლებში ვახტანგ კოტეტიშვილი ცალკე გამოყოფს ნეორომანტიზმს, რომლის საუკეთესო გამოვლინებად ვაჟა-ფშაველასა და ალექსანდრე ყაზბეგის ტექსტები ესახება. მეცნიერი 1880-იან წლებში ქართულ კულტურულ სივრცეში ორი განშტოების ფორმირებას ხედავს. ფორმირებები თითქოსდა დაუპირისპირდნენ კიდეც ერთმანეთს, მაგრამ მკვლევარი მათ შორის არსებით წინააღმდეგობას მაინც ვერ გრძნობს: „მხოლოდ სხვადასხვა თვალსაზრისი, მიზანი კი ერთი იყო – არსებულის წინააღმდეგ ამხედრება და ადამიანის ნივთიერი და ზნეობრივი გამარჯვება“ (კოტეტიშვილი 1965: 541). პირველი მიმართულება – ხალხოსნები, იბრძოდნენ ხალხის ეკონომიური და უფლებრივი განთავისუფლებისათვის, მეორეთა ცდა იქით იყო მიმართული, რომ „ადამიანის სული აღედგინა და იბრძოდნენ სულის რეჟიმის წინააღმდეგ, რომელიც ცივილიზაციას მოჰქონდა, ეს უკანასკნელნი ლიტერატურაში დამკვიდრდნენ ნეორომანტიკოსების სახელით ... ვაჟასა და ყაზბეგის პროტესტანტობის საფუძველი სოციოლოგიურ მხარეში არ მდგომარეობდა, ის ზნეობრივ სფეროს მოიცავდა“ (კოტეტიშვილი 1965: 541). კრიტიკოსი მათ რევოლუციონერებსაც უწოდებს და ნეორომანტიკოსებს განაკუთვნებს.

6. ვახტანგ კოტეტიშვილი აანალიზებს 1890–1900 წლებს და ასკვნის, რომ ის მოძრაობა, რაც სამოციანელებმა დაიწყეს, მე-19 საუკუნის ბოლოსათვის თანდათან გაფართოვდა, უფრო მეტ სივრცეზე გადაიშალა და ახალი მიმართულებები მიიღო, საზოგადოებრივი ცხოვრება უფრო „მრავალგზიანი“ გახდა. ხალხში სიარულის მოწოდებამ სიახლე დაკარგა. მოდიოდა ახალი, სიღარიბეში აღზრდილი თაობა, ვინც მსჯელობას მოქმედებასა და ბრძოლას ამჯობინებდა. ეს ახალი დაჯგუფება მესამე დასის სახელითაა ცნობილი. ლიტერატურულ სივრცეში მესამედასელ პოეტთა და ბელეტრისტთა მთელი ფრაქცია გამოვიდა, კოტეტიშვილი სათავეს, საიდანაც ეს მიმართულება და ლიტერატურა წამოვიდა, ეგნატე ნინოშვილში ხედავს და დარწმუნებულია, რომ ნინოშვილიდან იწყება მესამე დასის „ფეხის ადგმა და მისი ჩასახვის პროცესი“. მესამე დასს, რასაკვირველია, აუმხედრდნენ, იწყება პოლემიკა. კრიტიკოსი ამ გარემოებას ჩვეულებრივ მოვლენად აღიქვამს, რომელიც ნებისმიერ ახალ მიმართულებას ყოველთვის თან ახლავს.

მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ვახტანგ კოტეტიშვილის მოსაზრება ქართული ლიტერატურის განვითარების ძირითად ტენდენციებზე, რომელიც მისი თვალსაზრისით, აშკარად „თან სდევდა“ ევროპის ქვეყნების ლიტერატურის განვითარების ძირითად ტენდენციებს.

ამ მოკლე მიმოხილვიდან* ნათლად ვლინდება, რომ თავისი „ისტორიის“ სამტომეულის სტრუქტურირებისას ვახტანგ კოტეტიშვილი იყენებს ყველა ზემოდ ჩამოთვლილ მეთოდს (ისტორიულ-ქრონოლოგიურს → მხატვრულ-ესთეტიკურს → ჟანრობრივს → ისტორიულ-შედარებითს). შეიძლება თამამად ითქვას, რომ მიუხედავად მე-20 საუკუნის დასაწყისის თეორიული აზროვნებისათვის დამახასიათებელი უზუსტობებისა, მეცნიერის ნააზრევის ძირითადი დებულებები, ლიტერატურული პროცესის მემკვიდრეობითობისა და ისტორიულ-კულტურული კონტექსტის კონცეპტთა თანამედროვე თეორიულ გააზრებას უახლოვდება.

II. მიხეილ ზანდუკელი

მიხეილ ზანდუკელის „თხზულებანი» ოთხ ტომად 1972-1986 წლებში გამოვიდა. ზანდუკელის კვლევის ობიექტი მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიაა. მასში მონოგრაფიულადაა შესწავლილი მე-19 საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და მწერლობის განვითარების ყოველი ეტაპი, ლიტერატურული მიმდინარეობები და იმ ეპოქის თვალსაჩინო მწერლების ტექსტები. მეცნიერის მიზანი მე-19 საუკუნის მხატვრულ აზროვნებაში ეროვნული თვითმყოფადობისა და თავისებურებათა ჩვენება იყო, ვინაიდან ქართულმა ლიტერატურამ „განავითარა საკუთარი მხატვრული ინტერესი, შექმნა საკუთარი მხატვრული აზროვნება, რომელსაც თავისი არსებობის მანძილზე სხვა ხალხის კულტურაც ერთვოდა“. მიხეილ ზანდუკელი მე-19 საუკუნის ანუ ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიას ლიტერატურის პერიოდის დეფინიციის დადგენით იწყებს. პერიოდი, მეცნიერის თვალთახედვით, არის ისტორიის განვითარების გარკვეულ საფეხურზე მდგომი ლიტერატურული ცხოვრების სპეციფიკური სახე, განსხვავებული წინა და შემდეგი საფეხურების ლიტერატურული ცხოვრებისაგან, როდესაც ერთი პერიოდი გადადის მეორეში თავისი გაგრძელებებით, ნაშთებით, ხოლო მეორე იწყებს სათავეს პირველში, ეს „დიალექტიკურ ურთიერთობაში მყოფი განვითარებული ლიტერატურული ცხოვრებაა“. მკვლევარი განმარტავს, რომ ლიტერატურულ პერიოდს ქმნის ლიტერატურულ მოვლენათა ციკლი, „რომელიც გამომხატველია გარკვეული სოციალური ფორმაციითა და შინაგანი მთლიანობით, როგორც შინაარსისა და ასევე ფორმის მხრივ ხასიათდება“ (ზანდუკელი 1972: 34). ზანდუკელის შეხედულებით, აქ სადავო და დასადაგენი კიდევ ბევრი რამ რჩება და ამ განმარტებას ის მხოლოდ სამუშაო ჰიპოთეზად მიიჩნევს და იქვე დასძენს,

* ვ. კოტეტიშვილის თეორიული კონცეფციის განხილვა „ქართული ლიტერატურის ისტორიის ვახტანგ კოტეტიშვილისეული პარადიგმა“ ჩვენს მიერ მოხსენებული იყო 2016 წ. მე-7 საერთაშორისო ქართველოლოგიურ სიმპოზიუმზე „საქართველო ევროპული ცივილიზაციის კონტექსტში“. თსუ. თბ. 2016.

რომ პერიოდებს შორის „მსაზღვრავი დატის“ აღნიშვნა მხოლოდ დაახლოებითაა და არა აბსოლუტური. მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის პერიოდიზაცია მას შემდეგნაირად აქვს წარმოდგენილი:

პირველი პერიოდი მე-19 საუკუნის დამდეგით იწყება და 1845 წლამდე გრძელდება. ძველი ქართული ფეოდალური კლასი, თავისი დამახასიათებელი ფსიქოლოგიით, ეჯახება კაპიტალისტურ-ჩინოვნიკურ რუსეთს. საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვით გამონეული იდეური და ფსიქოლოგიური უკმაყოფილება ხელს უწყობს რომანტიზმის განვითარებას. მკვლევარი ქართული რომანტიზმის ძირითად მოტივად ეროვნულ მოტივს მიიჩნევს. კრიტიკოსი, სანამ ქართული ლიტერატურის პირველი პერიოდის ანალიზს შემოგვთავაზებს, ამომწურავად განიხილავს საზოგადოდ რომანტიზმს და მისი განვითარებისათვის საჭირო ხელისშემწყობ კულტურულ პირობებს. მეცნიერის თვალსაზრისით, მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის პირველ პერიოდშივე რომანტიზმის განვითარება ნელ-ნელა სრულდება და პარალელურად რეალიზმი იკაფავს გზას. ქართული ლიტერატურა აღმოსავლურ მწერლობასთან წყვეტს კავშირს და ლიტერატურაშიც უკვე რუსეთის მეშვეობით შემოტანილი ევროპული მწერლობის გავლენა იგრძნობა. ზანდუკელის თეორიის თანახმად, მე-19 საუკუნის პირველი პერიოდის ქართული ლიტერატურა ორი მიმართულებით – რომანტიზმისა და რეალიზმის გზით ვითარდება. მკვლევარი პირველ პერიოდში შემდეგ ნაკადებს გამოყოფს: 1. „ძველი, დამოუკიდებლობის დაცემის ლიტერატურა“, როდესაც გრძელდება მე-18 საუკუნის ტრადიციები და სტილი. წარმომადგენლები არიან თეკლე და ქეთევან ბატონიშვილები, გიორგი, დავით და დიმიტრი თუმანიშვილები, თამაზ ქობულაშვილი და სხვანი; 2. მეორე ფრთა მწერლებისა – ალ. ჭავჭავაძე, გრ. ორბელიანი ქმნიან ევროპული ხასიათის რომანტიზმს; 3. გრძელდება ყარაჩოღელთა ლიტერატურა; 4. ხალხში ჩნდება ახალი ცხოვრების პირობების ამსახველი ლექსები (არსენას ლექსი), რომელიც რევოლუციური რომანტიზმის სულის მატარებელია. ამ მიმართულებას უახლოვდება ნ. ბარათაშვილი, თავისი აქტიური, მეზრძოლი, სოციალური მომენტების შემცველი რომანტიული შემოქმედებით; 5. გზას იკაფავს რეალიზმი. ის ახალი ცხოვრების განჭვრეტას ლამობს – ი. ბაგრატიონი, ს. დოდაშვილი და სხვები.

მიხეილ ზანდუკელი რომანტიკოსებიდან გამოყოფს ალექსანდრე ჭავჭავაძეს, რომელმაც ჩვენ მწერლობაში ძველი ქართული ლიტერატურის განვითარება მოათავა და ახალი რომანტიული მწერლობა დაიწყო. მას გამოუჩნდნენ მიმდევრები და გამალრმავებლები გრიგოლ ორბელიანისა და ნიკოლოზ ბარათაშვილის სახით. მათ ტექსტებში გაიზარდა, გაიშალა და დასრულდა ქართული ლიტერატურული რომანტიზმი. ზანდუკელისათვის ნიკოლოზ ბარათაშვილი ახალი ქართული ლიტერატურის პირველი პერიოდის – შემოქმედებელი და მთლიანი სახის მიმცემი პოეტია, ვის ლირიკაშიც ქართულმა რომანტიზმმა მთელი თავისი ძალა, შესაძლებლობა გაშალა და ამოწურა. მწერლის ტექსტებში მკვლევარი რეალიზმის გარკვეულ ნიშნებსაც ამჩნევს. ზანდუკელი იზიარებს იმ პოზიციას, რომ ნ. ბარათაშვილის შემდგომი ქართული რომანტიზმი დეკადანსს განიცდის.

მეორე პერიოდის ქართული ლიტერატურის ისტორიას მ. ზანდუკელი 1845 წლიდან იწყებს და ეს ხანა 1890 წლამდე გრძელდება. საქართველოში იცვლება პოლიტიკური და ეკონომიური მდგომარეობა, ბატონყმობის გადავარდნის მტკივნეულმა პროცესმა თავადაზნაურობის ცხოვრება სავესებით დაარღვია და „მთავარი ეკონომიური ფაქტორის, კაპიტალიზმის განვითარება გამოიწვია“. მეცნიერის აზრით, ქართული ლიტერატურული ცხოვრებაც სხვადასხვა ფენის შესაბამისი მიმართულებებისაგან შედგება: 1. ამ პერიოდის ახალი ქართული მწერლობის სისტემატიზაციას ზანდუკელი გიორგი ერისთავით იწყებს და მას რეალიზმის დამწყებად მიიჩნევს. გ. ერისთავის გამგრძელებლებად ზ. ანტონოვს, დ. ჭონქაძესა და ლავრ. არდაზიანს მოიაზრებს; 2. მტკიცდება მთავარი ლიტერატურული ხაზი – კრიტიკული რეალიზმი. კრიტიკული რეალიზმი ჩვენში თერგდალეულებმა ილია ჭავჭავაძემ და აკაკი წერეთელმა შემოიტანეს. თერგდალეულთა თაობა ლიბერალურ-დემოკრატიულ ფსიქო-იდეოლოგიას ამჟღავნებს; 3. მეორე პერიოდის მეორე ნახევარში, 1870-80-იან წლებში ამ მიმართულებას აგრძელებენ ხალხოსანი მწერლები – ა. ფურცელაძე, ნ. ლომოური, ს. მაგლობლიშვილი, ე. გაბაშვილი, ნ. ინაშვილი, ნ. ხიზანიშვილი, ს. ჭრელაშვილი, მიშო ყიფიანი და სხვები. ხალხოსნების ძირითადი თემატიკა ხალხზე ზრუნვა და მისთვის ბედნიერი, თანასწორი, თავისუფალი ცხოვრების შექმნაა; 4. ამავე ხანაში ზანდუკელი გადაგვარებულ რომანტიზმს, „ძველ დროზე ტირილითა და მის აღდგენა-შენარჩუნებაზე ოცნებით“ გამოყოფს – ვ. ორბელიანი, მამია გურიელი, გრ. აბაშიძე; 5. მეოთხე ნაკადს განეკუთვნებიან ვაჟა-ფშაველა და ალ. ყაზბეგი. მათი შემოქმედება მთის კარჩაკეტილი ნატურალური მეურნეობის კაპიტალიზაციის პროცესთან შეჭიდებისა და თემის გაბზარვის ნიადაგზე იწყება.

ამრიგად, მეორე პერიოდის ახალი ქართული ლიტერატურის განვითარება, ზანდუკელის თვალსაზრისით, საკმაოდ ხანგრძლივი და რთული პროცესია და ის ორი შინა პერიოდებისაგან შედგება:

- 1845-1870 ლიბერალურ-დემოკრატიული თერგდალეულთა ჯგუფი;
- 1870-1890 დემოკრატიულ-ხალხოსნური მიმართულება.

მ. ზანდუკელი მეორე პერიოდის 1845-1890 წლების ლიტერატურის კლასიფიკაციას წინ მოკლე პოლიტიკური მდგომარეობის მიმოხილვას დაურთავს, რადგან მეცნიერის პოზიციის თანახმად, ლიტერატურულ მიმართულებათა ან სტილთა ცვლას ყოველთვის წინ უძღვის სოციალური გადანაცვლება, „ყველა მიმართულებას გარკვეული კლასის ბეჭედი აზის ... სწორედ ეს ბეჭედი ძირითადი, რომლითაც ერთი ლიტერატურული მიმართულება განსხვავდება მეორისაგან“ (ზანდუკელი 1976: 53). მკვლევარი კარგად აცნობიერებს, რომ გაბატონებული კლასი ხელს უწყობს თავისი იდეოლოგიის გამომხატველ ლიტერატურის განმტკიცებას და მწერლობა გამოყენებული აქვს, არა მხოლოდ როგორც თავისი მდგომარეობის ასახვისა და განმტკიცების საშუალება, არამედ როგორც სხვა კლასებთან ხელსაყრელი საბრძოლო იარაღი. იცვლება კლასიც და იცვლება ლიტერატურაც. სწორედ ამ პერიოდში (1840-იანი წლების მეორე ნახევრიდან) დეგრადაციისა და დაშლის ნიადაგზე მყოფ ქართულ საზოგადოებაში იწყება ახალი დიფე-

რენციაცია, ჩნდება ახალი სოციალური ფენა, რომელსაც კრიტიკოსი „ფულის მქონენს“ უწოდებს (მიკირტუმებს, კარაპეტებს, ბულდანიჩებს, მეჯღანუაშვილებს). ბუნებრივია, რომ ლიტერატურაც „აქეთკენ იყურება, ამათ აკვირდება და ასახავს“ (ზანდუკელი 1976: 19). თავადაზნაურობა საბოლოოდ ქედს იხრის და ფარ-ხმალს ყრის. ერთი ნაწილი თავადებისა განაგრძობს ძველ მსოფლმხედველობას, წარსულს ეჯაჯგურება და გამწარებული ებრძვის ყოველივე ახალს. ეს მამათა თაობაა, მათ შორის არიან ალ. ორბელიანი, ბ. ჯორჯაძე, ე. წერეთელი, ს. მესხიშვილი, გრ. რჩეულიშვილი და სხვანი. ჟანრის მხრივ ავითარებენ: ელეგიას, რომანტიულ პოემას, ოდას, რომანს, სენტიმენტალურ-რომანტიულ მოთხრობას და პატრიოტულ დრამას. თავადაზნაურობის მეორე ნაწილმა (საშუალო და ნაკლები შეძლების მემამულეები და მონინავე ახალგაზრდები) იგრძნო ძველი ყოფის ნიადაგის მაგარი რყევა, პატრიარქალური დრომოჭმულობა, გაითვალისწინა ცხოვრების ახალი მოთხოვნების „მძლავრი მოწოლა“ და დაიწყო ბრძოლა ერისა და ხალხის თავისუფლებისათვის. ამ მიმართულების წარმომადგენლები 1840-50-იან წლებში არიან: გ. ერისთავი, მ. თუმანიშვილი, ლ. არდაზიანი. მკვლევარს ეჩვენება, რომ შესაძლოა მათი თხზულებანი მხატვრული რეალიზმის თვალსაზრისით, სათანადოდ ვერ არის დახვეწილი და რეალისტური მიმართულების მთლიანი ჩამოყალიბებაც ვერ მოგვეცეს, მაგრამ სასტიკი ბრძოლა გამოუცხადეს რომანტიკულ-სენტიმენტალურ მიმართულებას. ერისთავმა ჩვენ ლიტერატურაში ახალი ჟანრი, საყოფაცხოვრებო კომედია შემოიტანა. მეცნიერის თვალსაზრისით 50-იანი წლებიდან ახალი ნაკადი, წვრილ-ბურჟუაზიული მიმართულება იწყება. ამ მიმართულებას სათავეში უდგას რაზნოჩინეცი დ. ჭონქაძე, „რომელიც ხალხის განწყობილებასა და სურვილებს რეალურ ფერებში შლის. დან. ჭონქაძის სახით ჩვენ მწერლობაში პირველად ასე მძლავრად იჭრება ხალხი“ (ზანდუკელი 1976: 23). ლავრენტი არდაზიანმა კი ხელი შეუწყო სოციალური რომანის, როგორც ეპოქის შესაფერი ჟანრის განვითარებას.

ზანდუკელი 1860-70-იან წლების მწერლობის სისტემატიზაციას წინ რუსეთისა და შემდგომ საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრების მოკლე მიმოხილვას წარუმიძღვარებს. მეცნიერი აქცენტს იმ გარემოებაზე აკეთებს, რომ 1860-70-იან წლების საქართველოში საზოგადოებრივი აზროვნება რუსეთის უშუალო გავლენის, ხშირ შემთხვევაში პირდაპირი მიბაძვის გზით ვითარდებოდა. ქართულ მწერლობაში 1860-იან წლებში საგულისხმო გარდატეხების, „ძალების დაჭიმვის“, ძველის რღვევისა და ახლის ძიების და აღორძინების ხანა დგება, რომელსაც თერგ-დალეულები მეთაურობდნენ. მათი მისწრაფების მთავარი დამახასიათებელი შტრიხი კი ეროვნული გრძნობაა. თერგდალეულებმა ბრძოლა გამოუცხადეს ყველაფერს, რაც ქართველ ხალხს „გამოურკვეველ ალერსიან ძილსა და გადაგვარების უფსკრულს“ უქადადა და სწორედ ეს გახდა მამათა და შვილთა ბრძოლის თავი და მიზეზი.

მ. ზანდუკელი იკვლევს თერგდალეულთა მოღვაწეობას, დეტალურად აანალიზებს მათ მსოფლმხედველობას, დამოკიდებულებას ეროვნული საკითხისადმი და შვილების მიმართებას ბატონყმობასთან. 1860-იან წლებში რეალიზმს ავითა-

რებენ თერგდალეულები – ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, გ. წერეთელი, ი. გოგებაშვილი, გ. ჭალადიდელი, ხოლო პუბლიცისტიკას კი – დ. ყიფიანი, ვ. თულაშვილი, ს. მესხი, ნ. ნიკოლაძე და სხვები. ზანდუკელი, ილიასა და აკაკის ახალ ქართულ ლიტერატურაში რეალიზმის ფუძემდებლებად და 1860-90-იანი წლების მწერლობის „აზრთა მფლობელებად“ მოიხსენიებს. მეცნიერისათვის ილია, არა მარტო ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ბრძოლის ბელადია, არამედ იმ ეპოქის ახალი საქართველოს საფუძველჩამყრელიც. მე-19 საუკუნეში თერგდალეულებს უამრავი მიმდევარი და მიმბაძველი გამოუჩნდათ, ვინც შესაძლოა, პოეტური სტილითა და მსოფლმხედველობით, მათგან თვალსაჩინოდ განსხვავდებოდა, მაგრამ ძირითადად მაინც ილიასა და აკაკის სკოლიდან იყვნენ გამოსული, კერძოდ, რ. ერისთავი, გ. ჭალადიდელი, ი. გოგებაშვილი, გ. წერეთელი და სხვები. ზანდუკელი რაფიელ ერისთავს კატეგორიულად არ მიაკუთვნებს ხალხოსან მწერლებს, მიუხედავად იმისა, რომ ერისთავი 1880-იანი წლებიდან თემატურად ხალხოსნობას უახლოვდება. კრიტიკოსის კლასიფიკაციით, ის მაინც თერგდალეულია, რადგან ვერ გასცდა ლიბერალური იდეოლოგიის პოზიციებს და თანაც „თემა კი არ განსაზღვრავს ავტორის მიმართულებას – წერს მკვლევარი, არამედ თემის გაგება და გაშლა, რომელიც მწერლის იდეოლოგიაზეა დამოკიდებული“ (ზანდუკელი 1976: 432). თერგდალეულები ლიტერატურაში რეალიზმს ამკვიდრებენ, ჟანრის მხრივ ავითარებენ – კომედიას, სოციალურ მოთხრობას, ისტორიულ პოემას, სატირას, იგავ-არაკს და სოციალურ რომანს.

მ. ზანდუკელი 1870–80-იანი წლებიდან ქართულ ლიტერატურაში ხალხოსნურ (ნაროდნიკურ) ნაკადს გამოყოფს. ხალხოსანი მწერლების თვალსაჩინო წარმომადგენლებად მეცნიერი ანტ. ფურცელაძეს, ნ. ლომოურს, ს. მაგალობლიშვილს, ე. გაბაშვილს, მ. ასათიანს, შ. გულისაშვილს, დ. მაჩხანელს, პუბლიცისტიკაში – მ. გურგენიძეს, გ. მაიაშვილს, ნ. ინაშვილს, ნ. ხიზანიშვილს, ს. ჭრელაშვილს, მიშო ყიფიანს მიიჩნევს. მეცნიერი მსჯელობს არა მარტო ხალხოსნობის პოზიტიურ მხარეზე, არამედ იმ ნაკლის აღნიშვნაც არ გამორჩენია, რაც „ნაროდნიკებისათვის ორგანულად იყო დამახასიათებელი“. კრიტიკოსი კარგად აცნობიერებს, რომ ქართველი ხალხოსნების ტექსტებში მკაფიოდ მოჩანს ილიას მხატვრული აზროვნების „დიდი ანარეკლი“ და რომ მათ ჭავჭავაძის, არა მხოლოდ მხატვრული, არამედ თემატური ზეგავლენა განიცადეს, კერძოდ, პატრიოტულ განწყობილებათა ჩვენება. ზანდუკელს კარგად აქვს გააზრებული ის როლი, რაც რუსულმა ნაროდნიკობამ ითამაშა ქართულ ხალხოსნობასთან დამოკიდებულებაში, მაგრამ ყურადღების მიღმა არ რჩება ის მნიშვნელოვანი გარემოება, რომ ქართველი ხალხოსნები ცდილობდნენ ევროპული ცხოვრების გაკვეთილებით სარგებლობასა და ეროვნულ საკითხთან მიმართებაში მათი მსოფლმხედველობა სრულიად განსხვავდებოდა რუსი ნაროდნიკებისაგან. ხალხოსნები ლიტერატურაში ავითარებდნენ კრიტიკულ რეალიზმს, ხოლო მათ ტექსტებში ყველაზე გავრცელებული ჟანრები იყო – სოციალური რომანი, მოთხრობა, ნარკვევი და ლექსი-სიმღერა. 1890-იანი წლებიდან ზანდუკელის სისტემატიზაციის თანახმად, ხალხოსნობა კატასტროფულ დეკადანსს განიცდის (ზანდუკელი 1978: 153). ვაჟა და ყაზბეგი

კრიტიკოსისათვის ძირითადად თერგდალეულთა და ხალხოსანთა მიმართულების საფუძველზე დგანან, რადგან ისინი ცხოვრების სინამდვილის, მისი ტიპური მოვლენების და ტიპური გარემოს ასახვას ემსახურებიან. ზანდუკელი მათ „რეალისტებად, რომანტიკული ელემენტების ჩაქსოვით“ მოიხსენიებს და მთის პოეტებს უწოდებს. ვაჟა „კაცობრიობის ცხოვრების დიდ ისტორიულ მაგისტრალზე დგას, როგორც რთული საზოგადოებრივი კომპლექსების სიმბოლო, როგორც კაცობრიობის განვითარების არა მარტო მახლობელი, არამედ შორეული გზის მაჩვენებელიც“ (ზანდუკელი 1978: 731).

მესამე პერიოდს მიხეილ ზანდუკელი 1890 წლიდან იწყებს და 1900 წლით ასრულებს. ზანდუკელი განსაკუთრებით ხაზს უსვამს იმ წლების პოლიტიკურ-ეკონომიურ მდგომარეობას და მასთან დაკავშირებულ საზოგადოებრივ აზროვნებას, როგორც ცხოვრების ახალი ვითარების გამოძახილს, რადგან სამოღვაწეო სარბიელზე გამოდის ახალი, მარქსისტული მსოფლმხედველობით აღჭურვილი მესამე დასი. კრიტიკოსი აცნობიერებს, რომ მესამე დასი კლასობრივი დიფერენციაციისა და კლასთა ბრძოლის, როგორც საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების შინაარსის იდეის მატარებელია. ბუნებრივია, რომ ახალი ფსიქოლოგიური ხასიათის მოტივები მწერლობაში შესამჩნევ ადგილს იკავებს.

ზანდუკელი აზუსტებს, რომ მესამე დასის ლიტერატურის მთავარი ამოცანა ახალი ქვეყნის მშრომელთა ბედნიერების მიმცემი ცხოვრების ძიება და მასებში კლასობრივი შეგნების გამომუშავება იყო. მესამე დასი ახალი კლასის – პროლეტარიატის შესაბამისი ლიტერატურული ძვრის გამომხატველ რეალიზმს, სოციალისტურ რეალიზმს უდებდა საწყისს. 1890-იან წლებში პროლეტარული რეალიზმის ელემენტების შემომტანად ჩვენში მეცნიერი ეგ.ნინოშვილსა და ირ.ევდოშვილს თვლის, ხოლო 1905 წლის რევოლუციას კი მიმდინარე პროცესების ლოგიკურ დამთავრებად აღიქვამს. მეცნიერის ჩანაფიქრის თანახმად, მე-20 საუკუნის, ანუ უახლესი ქართული ლიტერატურის ისტორია სწორედ 1905 წლიდან იწყება და ის უკვე მის. ზანდუკელის კვლევის ობიექტს აღარ წარმოადგენს. თავისი წინამორბედთაგან განსხვავებით, მე-19 საუკუნის ლიტერატურული პროცესის განვითარების დახასიათებისას მკვლევარი გაცილებით მეტ ყურადღებას საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას ანიჭებს, რაც შედარებით-ისტორიული მეთოდის ძირითადი დებულებების პრიორიტეტზე მიგვიითითებს. ჩვენ ვიზიარებთ, ქართულ კრიტიკულ სივრცეში დამკვიდრებულ შეხედულებას, რომელიც მ. ზანდუკელს დამსახურებად უთვლის მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიისა და საზოგადოებრივი აზროვნების განვითარების მთლიანი სურათის შექმნის მცდელობას.

დამონებანი:

- Zanduk'eli, Mikheil. *Tkhzulebani*. T¹. 1. Tbilisi: Tsu gamomtsemloba, 1972 (ზანდუკელი, მიხეილ. *თხზულებანი*. ტ. 1. თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 1972).
- Zanduk'eli, Mikheil. *Tkhzulebani*. T¹. 2. Tbilisi: Tsu gamomtsemloba, 1976 (ზანდუკელი, მიხეილ. *თხზულებანი*. ტ. 2. თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 1976).

Zanduk'eli, Mikheil. *Tkhzulebani*. T'. 3. Tbilisi: Tsu gamomtsemloba, 1978 (ზანდუკელი, მიხეილ. თხზულებანი. ტ. 3. თსუ. თბ. 1978).

K'ot'et'ishvili, Vakht'ang. *Rcheuli Nats'erebi. Kartuli Lit'erat'uris Ist'oria (XIX s.)*. T'. II. Tbilisi: gamomtsemloba "sabch'ota sakartvelo", 1965 (კოტეტიშვილი, ვახტანგ. *რჩეული ნაწერები. ქართული ლიტერატურის ისტორია (XIX ს.)*. ტ. II. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1965).

Tamar Tsitsishvili
Irine Modebadze
(Georgia)

From the History of Systematic Study of Georgian Literature (Vakhtang Kotetishvili and Mikheil Zandukeli)

Summary

Key words: Vakhtang Kotetishvili, Mikheil Zandukeli, History of Georgian Literature.

The first attempts of systemize Georgian literature history originated in the 19-th century. During the development of critical thinking in Georgia, the process of a proper theoretical foundation progressed within the general European framework, creating the discourse for the systemization of the history of national literature (chronological and semantic as well).

Vakhtang Kotetishvili's work – three-volumed “A History of Georgian Literature” was published in the years 1925-1927. In the process of systematization of Georgian literature, the scientist draws the most attention to “continuity of development”: in his opinion, every new stage of development and rise of centuries-old Georgian literature is derived from the previous period and eventually it defines next stages of development. Kotetishvili praises works of his predecessors' (A. Khakhanashvili, K. Abashidze, and K. Kekelidze).

In the introduction, the critic along with theoretical issues discusses “the methods”, which must be used in the research of literary events and texts, he highlights two methods: a) the method, as a treatment for researching of creative work, b) the methods for researching “a history of creative work”.

According to Vakhtang Kotetishvili, there is no “universal method” for periodization of history of literature, there is need of pluralism for that kind of work. The critic makes method classification and after that he provides three main methods: historic, evolutionary and comparative. The critic reviews 19th century literature initially with romanticism (romantic writers – A. Chavchavadze, G. Orbeliani, N. Baratashvili, V. Orbeliani) and then continues with 40-50ies (age of realism – G. Eristavi, D. Chonkadze, L. Ardziani, M. Badridze, B. Jorjadze). Then he reviews 60ies (I. Chavchavadze, A. Tsereteli), the new era in Georgian literature, 80ies literature, then neo romanticism (Vazha-Pshavela, A. Kazbegi), literature from 1890-1900 (especially “Imedi Group” and “Khalkhosnebi”)

and finally he reviews “Third Troupe”. According to Kotetishvili, the main trend in development of Georgian literature, is similar to European trends. We can say that, despite of the inaccuracy of XX century theoretical thinking, Vakhtang Kotetishvili’s opinions approaches to the modern theoretical understandings.

Mikheil Zandukeli’s research examines the history of 19th century Georgian literature. This includes monographic studies of all aspects concerning Georgian social life, literature development, literary processes, and well-known writers of the era. The aim of the researcher was to depict the national identity and peculiarity of the 19th century artistic mentality, given that Georgian literature developed its own artistic interest, and created its own artistic thinking, which, over time, incorporated other peoples’ cultures. Mikheil Zandukeli begins the history of his 19th century, referred to as the new Georgian literature, by defining the specific type of literature. Periodicalization of 19th century Georgian literature, a romantic period ending at 1845, was the first of its kind. Romanticism, developed in the early stages of the 19th century, slowly came to an end, paving the way to realism at the same time, the first divergence of 19th century Georgian literature in to the two aforementioned directions, according to Zandukeli. From the romanticists, Mikheil Zandukeli singles out Alexander Chavchavadze, who was followed by Gregory Orbeliani and Nikoloz Baratashvili. Georgian romanticism experienced decadence in the post-Baratashvili era.

Zandukeli recounts the second period of Georgian literature as starting from 1845 up until 1890. The historian systematizes the period’s new literature with Giorgi Eristavi, succeeded by Antonov and Chonkadze, and then by Ardaziani. This wave was followed by (1) critical realism reaching mainstream status, bringing out the Tergdaleulebi (e.g. Iliia Chavchavadze, Akaki Tsereteli, etc.), as the new generation expressed a liberal-democratic psycho-ideology; (2) the direction is continued in the second half of the period, the 1870s-80s, with Anton Purtseladze, Niko Lomouri, Soprom Mgaloblishvili, Ekaterine Gabashvili, Niko Inashvili, Niko Khizanishvili, Stephan Chrelashvili, Misha Kipiani, and others; (3) disintegration of romanticism occurs during the same period (e.g. Vakhtang Orbeliani, Mamia Gurieli, Grisha Abashidze, etc.); and (4) concludes with the fourth flow of Vazha-Pshavela and Aleksandre Kazbegi.

Thus, the development of the new Georgian literature’s second period, according to Zandukeli, is quite long and difficult process consisting of two parts itself:

1845-1870 Group of Liberal-Democratic Tergudalists

1870-1890 Democratic-People’s Direction.

Mikheil Zandukeli categorizes the third period under the years of 1890 to 1900, marking an end to the 19th century Georgian literature, and introducing the latest part of the country’s literature history. Zandukeli emphasizes the socio-economic situation of the years and the public thinking as the reflection of new life under the Mesame Dasi, armed with Marxist points of view. Zandukeli claims that the main task of the Mesame Dasi literature was to pursue happiness of the new state’s workers and to develop class consciousness among them. Mesame Dasi laid the foundation for the new class—the proletariat and its corresponding literary movement—socialistic realism. In the 90s, Egnate Ninoshvili and Irodion Evodishvili pioneered research on the elements of proletarian realism. We

share the viewpoint of the Georgian critical circle, with special credit to Zandukeli for his attempts of creating a complete picture of 19th century Georgian literature and public thinking.

Mikheil Zandukeli's research examines the history of 19th century Georgian literature. This includes monographic studies of all aspects concerning Georgian social life, literature development, literary processes, and well-known writers of the era. The aim of the researcher was to depict the national identity and peculiarity of the 19th century artistic mentality, given that Georgian literature developed its own artistic interest, and created its own artistic thinking, which, over time, incorporated other peoples' cultures. Mikheil Zandukeli begins the history of his 19th century, referred to as the new Georgian literature, by defining the specific type of literature. Periodicalization of 19th century Georgian literature, a romantic period ending at 1845, was the first of its kind. Romanticism, developed in the early stages of the 19th century, slowly came to an end, paving the way to realism at the same time, the first divergence of 19th century Georgian literature in to the two aforementioned directions, according to Zandukeli. From the romanticists, Mikheil Zandukeli singles out Alexander Chavchavadze, who was followed by Gregory Orbeliani and Nikoloz Baratashvili. Georgian romanticism experienced decadence in the post-Baratashvili era.

Zandukeli recounts the second period of Georgian literature as starting from 1845 up until 1890. The historian systematizes the period's new literature with Giorgi Eristavi, succeeded by Antonov and Chonkadze, and then by Ardaziani. This wave was followed by (1) critical realism reaching mainstream status, bringing out the Tergdaleulebi (e.g. Iliia Chavchavadze, Akaki Tsereteli, etc.), as the new generation expressed a liberal-democratic psycho-ideology; (2) the direction is continued in the second half of the period, the 1870s-80s, with Anton Purtseladze, Niko Lomouri, Soprom Mgaloblishvili, Ekaterine Gabashvili, Niko Inashvili, Niko Khizanishvili, Stephan Chrelashvili, Misha Kipiani, and others; (3) disintegration of romanticism occurs during the same period (e.g. Vakhtang Orbeliani, Mamia Gurieli, Grisha Abashidze, etc.); and (4) concludes with the fourth flow of Vazha-Pshavela and Aleksandre Kazbegi.

Thus, the development of the new Georgian literature's second period, according to Zandukeli, is quite long and difficult process consisting of two parts itself:

1845-1870 Group of Liberal-Democratic Tergudalists

1870-1890 Democratic-People's Direction.

Mikheil Zandukeli categorizes the third period under the years of 1890 to 1900, marking an end to the 19th century Georgian literature, and introducing the latest part of the country's literature history. Zandukeli emphasizes the socio-economic situation of the years and the public thinking as the reflection of new life under the Mesame Dasi, armed with Marxist points of view. Zandukeli claims that the main task of the Mesame Dasi literature was to pursue happiness of the new state's workers and to develop class consciousness among them. Mesame Dasi laid the foundation for the new class – the proletariat and its corresponding literary movement – socialistic realism. In the 90s, Egnate Ninoshvili and Irodion Evodishvili pioneered research on the elements of proletarian realism. We share the viewpoint of the Georgian critical circle, with special credit to Zandukeli for his attempts of creating a complete picture of 19th century Georgian literature and public thinking.